

Legal Protection of Women Against Digital Violence on Platforms: From Individual Responsibility to Platform Responsibility

Sayed Ehsan Rafie Alavi

Associate Prof. Associate Professor of Law, Faculty of Fiqh and Law, Baqir al-Olum University, Qom, Iran.

Email: rafiealavy272@gmail.com

 0000-0002-7342-1944

Abstract

The transformation of digital ecosystems and the rise of algorithmic governance have fundamentally challenged traditional structures of power and classical models of legal protection. In this context, women, as one of the most vulnerable social groups in digital environments, face new forms of violence that can no longer be understood merely as individual criminal acts; rather, they are reproduced through platform architectures, data economies, and algorithmic systems. This article examines the challenges of women's digital rights within the Iranian legal system through a descriptive-analytical method and by drawing upon the literature of digital law, platform governance, and gender justice. The findings demonstrate that the traditional model of criminal justice, due to its individualistic and reactive nature and its neglect of the structural role of platforms and algorithms, is insufficient for the effective protection of women in digital spaces. Accordingly, the article proposes a model of "digital justice-oriented governance" based on platform responsibility, algorithmic transparency, data justice, and preventive-restorative protection. The novelty of the study lies in reconceptualizing digital violence against women not merely as a cybercrime, but as a manifestation of the transformation of power structures in the age of algorithmic governance. From this perspective, the article seeks to provide a theoretical framework for redesigning legal protection of women in digital spaces through a reconsideration of responsibility in the era of platform power and data-driven governance.

Keywords: Women's digital rights, algorithmic governance, digital justice, platform responsibility, digital violence, data justice.

Extended abstract

Purpose

The rapid expansion of digital ecosystems and the rise of algorithmic governance have fundamentally transformed the structures of power and the classical models of legal protection. Platforms, algorithms, and data-driven systems now play a decisive role in shaping social relations, controlling access to information, and regulating public discourse. In this context, women—as one of the most socially vulnerable groups in digital environments—face novel forms of violence that can no longer be analyzed merely as individual criminal acts. Instead, they are reproduced through platform architectures, data economies, and opaque algorithmic mechanisms. In Iran, the proliferation of social networks, the growth of the platform economy, and the increasing dependence of social life on digital infrastructure have created new challenges for women's rights.

Despite the existence of provisions in the Computer Crimes Act (2009) addressing some forms of cyber-harm, the legal response has remained largely reactive and individual-focused, without a coherent framework for analyzing women's digital rights in relation to algorithmic power, platform responsibility, and data justice. The principal purpose of this study is therefore to identify the challenges posed by the transformation of power in the age of algorithmic governance for the protection of women's digital rights in the Iranian legal system, and to propose a normative framework for digital justice-oriented governance. To this end, the paper pursues three questions: (1) what challenges does the transformation of power in the age of algorithmic governance pose for the protection of women's digital rights in the Iranian legal system; (2) why is the traditional model of criminal protection insufficient in the face of digital violence; and (3) what normative framework can be proposed for digital justice-oriented governance based on platform responsibility, algorithmic transparency, and data justice?

Design/methodology/approach

This research employs a descriptive-analytical method combined with an interdisciplinary approach drawing on philosophy of law, digital law, and platform governance. Data were collected through library research, analysis of algorithmic governance theories, international instruments, and domestic legal sources. The article examines Iranian legislation—primarily the Computer Crimes Act (2009) and related regulatory frameworks—alongside comparative analysis of the European Union's Digital Services Act, Australia's Online Safety Act, and the UK's Online Safety Act to identify

gaps and propose a normative framework adapted to Iran's legal context. The theoretical foundation draws on Lessig's thesis that "code is law," Zuboff's theory of surveillance capitalism, Noble's (2018) analysis of search engine bias, and Benjamin's (2019) critique of "race after technology," providing a robust interdisciplinary framework for analyzing the structural dimensions of digital violence.

Findings

The analysis reveals that the transformation of power in the age of algorithmic governance has fundamentally altered the nature of legal protection. Drawing on Lessig's thesis that "code is law" and Zuboff's theory of surveillance capitalism, the article demonstrates that in digital ecosystems, power is no longer exercised solely through the state and formal legal rules. Platform architectures, recommendation algorithms, and data-processing systems function as regulatory mechanisms that shape human conduct, control visibility, and determine access to the public sphere. This structural transformation requires a reconceptualization of legal protection beyond the individual-liability model. The article identifies three intersecting dimensions of digital violence against women: first, direct user-generated harm—such as non-consensual image sharing, cyberstalking, and online harassment—which is partially addressed by the Computer Crimes Act; second, algorithmic discrimination and the reinforcement of gender stereotypes through data-driven systems; and third, structural platform complicity, whereby algorithmic amplification of harmful content, opaque content moderation, and inadequate reporting mechanisms create systemic conditions for the reproduction of gendered violence. The article further identifies four systemic limitations of Iran's current criminal law approach: (i) individual-centeredness, which fails to account for the networked and structural nature of digital harm; (ii) reactivity, given the irreversible and rapidly spreading character of digital violence; (iii) over-reliance on criminal categorization, which excludes harms that do not fit established offence definitions such as algorithmic exclusion and coordinated harassment; and (iv) invisibility of algorithmic decision-making, which renders automated content moderation errors legally un-addressable under existing frameworks. In response, the article proposes a model of "digital justice-oriented governance" resting on four pillars: platform responsibility (recognizing platforms as active governance actors subject to a duty of digital care); algorithmic transparency (requiring platforms to explain the criteria governing content removal, ranking, and amplification); data justice (preventing the reproduction of gender bias in automated systems); and preventive and restorative protection (complementing criminal sanctions with swift content removal mechanisms, interim injunctive relief, psychological support, and civil remedies).

The normative foundation of this model is grounded in indigenous Iranian legal values, including the principle of human dignity (*karamat-e ensani*), the prohibition of harm (*man' az azrar*), the protection of reputation

(hefz-e hesiyat), and the preservation of public security.

Research limitations/implications

This research has several limitations that should be acknowledged. First, the study focuses primarily on the Iranian legal context, which may limit the direct applicability of the proposed framework to other jurisdictions with different legal traditions and regulatory approaches. Second, the analysis relies on documentary sources and comparative legal analysis rather than empirical data, which may limit the ability to assess the practical implementation and effectiveness of the proposed model. Third, the rapidly evolving nature of digital technologies and platform governance means that the findings may require periodic revision as new technological developments and regulatory responses emerge. Fourth, the study does not examine the specific challenges of enforcement and institutional capacity that may affect the implementation of the proposed framework in Iran. Accordingly, it is suggested that future research conduct empirical studies examining the practical experiences of women with digital violence and platform accountability mechanisms in Iran, evaluate the effectiveness of existing legal provisions through case law analysis, develop specific legislative proposals for implementing the proposed framework within the Iranian legal system, and conduct comparative research on platform accountability mechanisms across different jurisdictions to identify best practices and lessons learned.

Practical implications

The findings of this research are of significant importance for Iranian legislators, regulatory authorities, judiciary, and platform operators. The proposed framework of digital justice-oriented governance provides a practical roadmap for legal reform that extends beyond the classical criminal paradigm. At the legislative level, the findings suggest the need for comprehensive reform that includes the recognition of platform responsibility, the establishment of algorithmic transparency requirements, the development of data justice standards, and the provision of preventive and restorative protection mechanisms. At the regulatory level, the findings highlight the need for independent oversight mechanisms capable of monitoring platform compliance with digital justice standards. At the judicial level, the findings emphasize the need for judicial training on the structural dimensions of digital violence and the development of legal remedies that address systemic platform failures. For platform operators, the framework provides normative guidance for developing responsible governance practices, including transparent content moderation, accessible reporting mechanisms, and accountability for algorithmic outcomes. The implementation of this framework would require the establishment of a specialized regulatory body with technical expertise in algorithmic systems and digital rights protection.

Social Implications

From a social perspective, this research reveals that digital violence against women cannot be reduced to the criminal conduct of individuals; rather, it reflects an unequal architecture of power in the digital lifeworld. The findings highlight that the traditional model—reactive, individual-focused, and blind to the structural role of platforms and algorithms—is structurally inadequate to address the forms of gendered violence reproduced through algorithmic systems. The proposed framework of platform responsibility, algorithmic transparency, data justice, and preventive-restorative protection offers a coherent normative alternative grounded in both comparative law and the foundational values of the Iranian legal system. The study underscores the importance of recognizing women's digital rights as a distinct category of rights that requires specific legal protection, and of moving from a punitive to a preventive and restorative approach. At the level of overall policy, the central recommendation is to transition from classical criminal justice to digital justice-oriented governance, which would not only improve the protection of women's digital rights but also strengthen the broader framework of digital rights and platform accountability in Iran.

Originality/value

The primary innovation of this article lies in offering a comprehensive framework for digital justice-oriented governance specifically designed to protect women's digital rights in Iran. In contrast to prior studies, which have either addressed cybercrime in general terms without focusing on the structural dimensions of digital violence against women, or have applied Western frameworks without considering the Iranian legal context, this research provides a systematic and culturally grounded analysis based on the integration of international best practices, comparative legal analysis, and indigenous Iranian legal values. The identification of three intersecting dimensions of digital violence and four systemic limitations of the traditional criminal justice model offer a novel contribution to the literature. The proposed four-pillar framework—platform responsibility, algorithmic transparency, data justice, and preventive-restorative protection—provides a practical and theoretically grounded roadmap for legal reform. The reconceptualization of digital violence against women as a manifestation of the transformation of power structures in the age of algorithmic governance, rather than merely cybercrime, represents a significant theoretical contribution. Its value accrues to legislators, regulatory authorities, judiciary, legal scholars, women's rights advocates, and civil society organizations concerned with digital rights and gender justice in Iran.

حمایت حقوقی از زنان در برابر خشونت دیجیتال در بستر پلتفرم‌ها: تحول از مسئولیت فردی به مسئولیت پلتفرمی

سید احسان رفیعی علوی

دانشیار گروه حقوق، دانشگاه باقر العلوم (ع)، قم، ایران.

Email: rafiealavy272@gmail.com

id 0000-0002-7342-1944

چکیده

تحول زیست‌بوم دیجیتال و گسترش حکمرانی الگوریتمی، ساختار سنتی قدرت و الگوهای کلاسیک حمایت حقوقی را با چالش‌های بنیادین مواجه ساخته است. در این میان، زنان به‌عنوان یکی از آسیب‌پذیرترین گروه‌های اجتماعی، با اشکال نوینی از خشونت دیجیتال مواجه‌اند که دیگر صرفاً در قالب رفتار مجرمانه فردی قابل تحلیل نیست، بلکه در بستر معماری پلتفرمی، اقتصاد داده و سازوکارهای الگوریتمی بازتولید می‌شود. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از ادبیات حقوق دیجیتال، حکمرانی پلتفرمی و عدالت جنسیتی، به بررسی چالش‌های حقوق دیجیتال زنان در نظام حقوقی ایران می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که الگوی سنتی عدالت کیفری، به‌دلیل فردمحوری، پسینی بودن و بی‌توجهی به نقش ساختاری پلتفرم‌ها و الگوریتم‌ها، در حمایت مؤثر از زنان در فضای دیجیتال ناکارآمد است. براین‌اساس، پژوهش حاضر الگوی «حکمرانی عدالت‌محور دیجیتال» را پیشنهاد می‌کند که بر مسئولیت پلتفرمی، شفافیت الگوریتمی، عدالت داده‌ای و حمایت پیشگیرانه-ترمیمی استوار است. نوآوری مقاله در آن است که خشونت دیجیتال علیه زنان را نه صرفاً به‌عنوان جرم سایبری، بلکه به‌مثابه بازتاب تحول ساختار قدرت در عصر حکمرانی الگوریتمی تحلیل می‌کند و از رهگذر بازاندیشی در مفهوم مسئولیت، چهارچوبی برای بازطراحی حمایت حقوقی از زنان در فضای دیجیتال ارائه می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: حقوق دیجیتال زنان، حکمرانی الگوریتمی، عدالت دیجیتال، مسئولیت پلتفرمی، خشونت دیجیتال، عدالت داده‌ای

۱. مقدمه و بیان مسئله

از منظر فلسفه حقوق، اعمال قدرت را دیگر نمی‌توان محصور در نهادهای رسمی دولت دانست؛ معماری فنی فضای دیجیتال و نظام‌های داده‌محور خود به بستری برای هدایت رفتار اجتماعی، شکل‌دهی افکار عمومی و تنظیم دسترسی به اطلاعات بدل شده‌اند. این فضا دیگر صرفاً ابزار ارتباطی یا رسانه انتقال اطلاعات نیست، بلکه زیست‌جهانی است که در آن فناوری و معماری شبکه‌ای، در کنار دولت‌ها، در بازتولید قدرت اجتماعی و تنظیم روابط انسانی ایفای نقش می‌کنند؛ نظم‌ی موازی که اگرچه فاقد ضمانت اجرای کیفری کلاسیک است، اما در عمل کارکردی هم‌سنگ قانون دارد (Cohen, 2019; Lessig, 1999: 250). هم‌زمان با این تحول، اشکال نوینی از خشونت و تبعیض نیز در بسترهای دیجیتال پدید آمده است. یکی از مهم‌ترین نمودهای این وضعیت، گسترش خشونت دیجیتال علیه زنان است؛ خشونتی که دیگر صرفاً در قالب رفتارهای فردی همچون تهدید، توهین، هتک حیثیت یا انتشار تصاویر خصوصی قابل تحلیل نیست، بلکه در بسیاری موارد از طریق سازوکارهای الگوریتمی، اقتصاد داده، سیاست‌های پلتفرمی و معماری غیرشفاف شبکه‌های اجتماعی بازتولید می‌شود. از منظر حقوق بشر، این پدیده را باید یکی از مهم‌ترین چالش‌های نوظهور عصر دیجیتال دانست؛ چالشی که امنیت روانی، مشارکت اجتماعی، آزادی بیان و حضور عمومی زنان را هم‌زمان تحت تأثیر قرار می‌دهد (OHCHR, 2018: 35. UN Women, 2024: 78). در این چهارچوب، زنان نه تنها در معرض خشونت مستقیم کاربران، بلکه در معرض اشکالی پیچیده‌تر از حذف الگوریتمی، تبعیض داده‌محور و بازتولید کلیشه‌های جنسیتی قرار می‌گیرند؛ پدیده‌ای که ادبیات مربوط به تبعیض الگوریتمی آن را به‌روشنی مستند کرده است (Noble, 2018: 269). با این همه، اتکای صرف بر ادبیات حکمرانی الگوریتمی غربی (لسیگ، زوبوف، نوبل، سیترون) برای تحلیل این پدیده در نظام حقوقی ایران کافی نیست؛ این چهارچوب‌ها عمدتاً بر بستر حقوق عرفی و نهادهای تنظیم‌گری آمریکای-اروپایی شکل گرفته‌اند. در حقوق ایران، ظرفیت‌های بومی مغفولی برای بازاندیشی در مفهوم مسئولیت در فضای دیجیتال وجود دارد: قاعده فقهی «لاضرر»، به‌مثابه مبنای منع اضرار به غیر، می‌تواند مسئولیت را از فاعل مستقیم زیان (کاربر) به سبب مؤثر در وقوع آن (پلتفرم) بسط دهد و نظریه «تسبیب» در فقه امامیه که مسئولیت را نه صرفاً به مباشر فعل زیان‌بار بلکه به کسی که زمینه وقوع آن را فراهم آورده تسری می‌دهد، ظرفیت مفهومی درخور توجهی برای صورت‌بندی «مسئولیت پلتفرمی» فراهم می‌آورد؛ ظرفیتی که این

پژوهش می‌کوشد در کنار ادبیات بین‌المللی، به‌ویژه در بخش چهارم، به‌کار گیرد. در ایران نیز توسعه شبکه‌های اجتماعی، گسترش اقتصاد پلتفرمی و وابستگی روزافزون زیست اجتماعی به زیرساخت‌های دیجیتال، چالش‌های تازه‌ای را در حوزه حقوق زنان ایجاد کرده است. اینترنت را در این بستر نمی‌توان ابزاری ارتباطی و خنثی انگاشت؛ میزان و نحوه استفاده از آن با متغیرهای اجتماعی بنیادینی چون اعتماد اجتماعی گره خورده است، چنان‌که یافته‌های پیمایشی از شهروندان منطقه ۲ تهران نیز این رابطه را تأیید می‌کند (نوابخش، ۱۳۹۸: ۸۹). از این‌رو، فضای دیجیتال را باید نه‌تنها محل وقوع رفتارهای فردی، بلکه بخشی از ساختار روابط اجتماعی، اعتماد، مشارکت و آسیب‌پذیری شهروندان دانست؛ و به همین دلیل، خشونت دیجیتال علیه زنان نیز باید در پیوند با پیامدهای اجتماعی و ساختاری زیست دیجیتال تحلیل شود، نه صرفاً در قالب جرم فردی. افزایش پرونده‌های مرتبط با افشای داده‌ها و تصاویر خصوصی، آزار آنلاین، تهدید سایبری، قلدری مجازی و سوءاستفاده از داده‌های شخصی، نشان می‌دهد که نظام حقوقی ایران با مرحله‌ای جدید از مسائل حکمرانی دیجیتال مواجه شده است. باین‌حال، واکنش حقوقی موجود همچنان عمدتاً در قالب حمایت کیفری سنتی و جرم‌انگاری‌های پراکنده باقی‌مانده و هنوز چهارچوبی منسجم برای تحلیل «حقوق دیجیتال زنان» در نسبت با قدرت الگوریتمی، مسئولیت پلتفرمی و عدالت داده‌ای شکل نگرفته است.

مرور ادبیات پژوهش نشان می‌دهد که مطالعات جهانی در این حوزه عمدتاً در سه مسیر توسعه یافته‌اند. دسته نخست، پژوهش‌های جرم‌شناسانه و حقوق کیفری‌اند که خشونت دیجیتال علیه زنان را در قالب جرائم سایبری و حمایت از قربانیان تحلیل کرده‌اند. برای نمونه، سیترون نشان می‌دهد که خشونت آنلاین علیه زنان صرفاً یک انحراف فردی نیست، بلکه آثار ساختاری بر آزادی، امنیت و مشارکت اجتماعی زنان برجای می‌گذارد (Citron, 2014: 301). دسته دوم، مطالعات حکمرانی دیجیتال و قدرت الگوریتمی‌اند که بر تحول ساختار قدرت در عصر پلتفرم‌ها تمرکز دارند. لسیگ با طرح نظریه «کد همان قانون است» بیان می‌کند که معماری فنی فضای سایبری همان نقشی را ایفا می‌کند که قانون در نظم سنتی برعهده داشت (Lessig, 1999: 250). زوباف نیز در نظریه «سرمایه‌داری نظارتی» توضیح می‌دهد که چگونه داده‌ها و الگوریتم‌ها به ابزار جدید سلطه و هدایت رفتار اجتماعی تبدیل شده‌اند (Zuboff, 2019: 287). دسته سوم، پژوهش‌های فمینیستی و عدالت داده‌ای هستند که بر تبعیض الگوریتمی و بازتولید نابرابری جنسیتی در فناوری‌های هوشمند تمرکز دارند.

نوبل نشان می‌دهد که موتورهای جست‌وجو و نظام‌های داده‌محور، کلیشه‌های جنسیتی و نژادی را بازتولید می‌کنند (Noble, 2018: 269).

در ادبیات فارسی نیز پژوهش‌هایی درباره خشونت سایبری علیه زنان، تنظیم‌گری فضای مجازی و جرائم رایانه‌ای انجام شده است. نوروزی، خشونت سایبری علیه زنان را در چهارچوب قوانین ملی و بین‌المللی بررسی کرده و بر ضرورت تقویت حمایت‌های حقوقی تأکید می‌کند (نوروزی، ۱۴۰۰: ۲۵۷). شریفی و ارجمند نیز خلأهای تقنینی و ضعف سیاست کیفری ایران در حمایت از زنان در فضای سایبری را تحلیل کرده‌اند (شریفی و ارجمند، ۱۴۰۳: ۱۰۵). همچنین مزینانیان با نقد الگوهای سنتی قانون‌گذاری، ضرورت حرکت به‌سوی تنظیم‌گری نوین فضای مجازی را مطرح کرده است (زارعی و مزینانیان، ۱۴۰۳: ۶۱).

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که اگرچه ادبیات موجود، ابعاد مختلف خشونت سایبری، تنظیم‌گری فضای مجازی و حقوق زنان را مورد توجه قرار داده است، اما همچنان سه خلأ اساسی وجود دارد: نخست آنکه بیشتر مطالعات داخلی، مسئله را در سطح «رفتار مجرمانه فردی» و «واکنش کیفری» تحلیل کرده‌اند و کم‌تر به ساختار قدرت الگوریتمی و معماری پلتفرمی پرداخته‌اند؛ دوم آنکه پژوهش‌های حکمرانی دیجیتال عمدتاً بدون تمرکز خاص بر زنان و عدالت جنسیتی توسعه یافته‌اند و سوم آنکه در ادبیات حقوقی فارسی هنوز چهارچوبی نظری برای تبیین نسبت میان «قدرت الگوریتمی»، «مسئولیت پلتفرمی» و «حقوق دیجیتال زنان» ارائه نشده است.

برهمن‌اساس، مسئله اصلی پژوهش حاضر آن است که تحول قدرت در عصر حکمرانی الگوریتمی چه چالش‌هایی برای حمایت از حقوق دیجیتال زنان در نظام حقوقی ایران ایجاد کرده و چرا الگوی سنتی حمایت کیفری در مواجهه با خشونت دیجیتال ناکافی است؟ فرضیه پژوهش بر این مبنا استوار است که خشونت دیجیتال علیه زنان را نمی‌توان صرفاً به رفتار مجرمانه افراد فروکاست، بلکه این پدیده بازتاب معماری نابرابر قدرت در زیست‌جهان دیجیتال است؛ ازاین‌رو، حمایت مؤثر از حقوق دیجیتال زنان مستلزم گذار از الگوی عدالت کیفری کلاسیک به حکمرانی عدالت‌محور دیجیتال مبتنی بر مسئولیت پلتفرمی، شفافیت الگوریتمی و عدالت داده‌ای است.

این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با رویکردی میان‌رشته‌ای در حوزه فلسفه حقوق، حقوق دیجیتال و حکمرانی پلتفرمی انجام شده است. داده‌های پژوهش از طریق مطالعه کتابخانه‌ای، تحلیل نظریه‌های حکمرانی الگوریتمی، اسناد بین‌المللی و منابع حقوقی داخلی گردآوری شده‌اند. نوآوری پژوهش حاضر در آن است که خشونت

دیجیتال علیه زنان را نه صرفاً به‌عنوان مسئله‌ای کیفری، بلکه به‌مثابه بازتاب تحول ساختار قدرت در عصر الگوریتم‌ها تحلیل می‌کند و می‌کوشد چهارچوبی نظری برای بازطراحی حکمرانی حقوق دیجیتال زنان در نظام حقوقی ایران ارائه دهد.

از حیث چهارچوب نظری، این پژوهش بر تلفیق دو رویکرد تحلیلی استوار است: نخست، رویکرد نهادگرایانه در مطالعات حقوقی که پلتفرم‌های دیجیتال را نه صرفاً بسترهای فنی، بلکه نهادهای نوظهور اعمال قدرت و تنظیم‌گری اجتماعی می‌داند؛ رویکردی که در ادبیات مورد استفاده این پژوهش، ازجمله در مفهوم «حاکمان جدید» کلونیک (Klonick, 2018: 1599) و تحلیل کوهن از «سرمایه‌داری اطلاعاتی» بازتاب یافته است. دوم، مطالعات علم و فناوری (STS) که فناوری و الگوریتم را ابزاری خنثی و صرفاً فنی نمی‌داند، بلکه آن را برساخته‌ای اجتماعی-فنی می‌شمارد که در تعامل با ساختارهای قدرت و نابرابری‌های موجود شکل می‌گیرد و بازتولید می‌شود؛ رویکردی که در آثار نوبل (Noble, 2018: 269) و بنیامین (Benjamin, 2019: 167) پیرامون تبعیض الگوریتمی به‌کاررفته است. ترکیب این دو رویکرد امکان می‌دهد که پلتفرم، هم‌زمان، به‌مثابه بازیگر نهادی واجد مسئولیت و به‌مثابه سازه‌ای فنی بازتولیدکننده نابرابری تحلیل شود.

فرایند تحلیل متون نیز بر سه‌گام استوار است: نخست، مرور ادبیات نظری حکمرانی الگوریتمی برای استخراج مفاهیم کلیدی (مسئولیت پلتفرمی، شفافیت الگوریتمی، عدالت داده‌ای)؛ دوم، تطبیق این مفاهیم با متن قانون جرائم رایانه‌ای ایران برای شناسایی خلأهای مفهومی؛ و سوم، آزمون این چهارچوب در پرتو نمونه‌های عینی رویه اخیر خشونت دیجیتال در ایران.

۲. تحول مفهوم قدرت در عصر حکمرانی الگوریتمی

۲-۱. گذار از نظم حقوقی کلاسیک به حکمرانی الگوریتمی

نظام حقوقی کلاسیک بر این پیش‌فرض استوار بود که قدرت اجتماعی عمدتاً از طریق دولت، قانون رسمی و نهادهای حاکمیتی اعمال می‌شود. در این چهارچوب، قانون ابزار اصلی تنظیم رفتار اجتماعی تلقی می‌شد و دولت، مهم‌ترین مرجع اعمال اقتدار عمومی به شمار می‌رفت. بااین‌حال، تحولات فناورانه دهه‌های اخیر، به‌ویژه گسترش اینترنت، پلتفرم‌های دیجیتال و نظام‌های داده‌محور، موجب شده است که ساختار سنتی اعمال قدرت دگرگون شود و بازیگران جدیدی در فرایند تنظیم روابط اجتماعی ظهور یابند (Cohen, 2019: Chapter 4).

در زیست‌بوم دیجیتال، بخش مهمی از تنظیم رفتار انسانی نه از طریق قواعد حقوقی کلاسیک، بلکه از طریق معماری فنی، طراحی پلتفرم‌ها و الگوریتم‌های پردازش داده صورت می‌گیرد. به تعبیر لسیگ، در فضای سایبری «کد همان قانون است»؛ بدین معنا که معماری نرم‌افزاری و طراحی فنی شبکه‌ها، همان نقشی را ایفا می‌کنند که قانون در نظم سنتی برعهده داشت (Lessig, 1999: 250). از این منظر، محدودیت‌ها و امکانات کاربران بیش از آنکه صرفاً تابع قواعد حقوقی باشند، تحت تأثیر ساختار فنی پلتفرم‌ها و نظام‌های هوشمند قرار دارند. براین اساس، مفهوم «حکمرانی الگوریتمی» به عنوان یکی از مهم ترین ویژگی‌های عصر دیجیتال مطرح شده است. حکمرانی الگوریتمی به وضعیتی اشاره دارد که در آن، تصمیم‌گیری، اولویت‌بندی اطلاعات، هدایت رفتار کاربران و حتی کنترل دسترسی به خدمات، از طریق الگوریتم‌ها و نظام‌های خودکار داده‌محور انجام می‌شود (Yeung, 2018: 403). در چنین ساختاری، الگوریتم‌ها صرفاً ابزار فنی نیستند، بلکه به بخشی از سازوکار اعمال قدرت اجتماعی تبدیل می‌شوند.

۲-۲. پلتفرم‌ها به مثابه بازیگران جدید قدرت

ظهور پلتفرم‌های دیجیتال، مفهوم سنتی حاکمیت و تنظیم‌گری را با چالش مواجه ساخته است. شبکه‌های اجتماعی، موتورهای جست‌وجو و سکوه‌های اشتراک محتوا، امروزه صرفاً واسطه‌های ارتباطی نیستند، بلکه نقش فعالی در تعیین قواعد گفتار، دیده شدن، حذف شدن و گردش اطلاعات ایفا می‌کنند. کلونیک، پلتفرم‌های دیجیتال را «حاکمان جدید فضای عمومی» می‌نامد؛ زیرا این نهادها عملاً درباره حدود آزادی بیان، حذف محتوا و امکان مشارکت کاربران تصمیم‌گیری می‌کنند.

قدرت پلتفرم‌ها از چند جهت قابل توجه است: نخست آنکه این نهادها بخش عظیمی از داده‌های کاربران را در اختیار دارند و از طریق تحلیل داده‌ها، توان پیش‌بینی و هدایت رفتار اجتماعی را به دست آورده‌اند. دوم آنکه بسیاری از تصمیمات آن‌ها از طریق سازوکارهای غیرشفاف الگوریتمی اتخاذ می‌شود و کاربران غالباً از منطق تصمیم‌گیری این نظام‌ها آگاهی ندارند. سوم آنکه پلتفرم‌ها در بسیاری موارد فراتر از مرزهای جغرافیایی دولت‌ها عمل می‌کنند و همین امر، الگوهای سنتی تنظیم‌گری حقوقی را با بحران مواجه کرده است (De Gregorio, 2022: 267).

در نتیجه، فضای دیجیتال را دیگر نمی‌توان صرفاً حوزه‌ای خصوصی یا فناورانه تلقی کرد، بلکه باید آن را عرصه‌ای برای اعمال قدرت و بازتولید نظم اجتماعی دانست. این

تحول، پیامدهای مهمی برای حقوق زنان و عدالت جنسیتی نیز به همراه داشته است؛ زیرا بخش مهمی از دیده شدن، حذف شدن، مشارکت اجتماعی و دسترسی به فرصت‌ها در عصر دیجیتال، از طریق سازوکارهای پلتفرمی تنظیم می‌شود.

۲-۳. سرمایه‌داری داده‌ای و بازتولید سلطه دیجیتال

یکی از مهم‌ترین تحولات عصر دیجیتال، تبدیل داده به منبع اصلی قدرت اقتصادی و اجتماعی است. زوباف این وضعیت را «سرمایه‌داری نظارتی» می‌نامد؛ نظامی که در آن، داده‌های رفتاری کاربران استخراج، تحلیل و به ابزاری برای پیش‌بینی و هدایت رفتار انسانی تبدیل می‌شوند (Zuboff, 2019: 287). در این ساختار، کاربران صرفاً مصرف‌کننده خدمات دیجیتال نیستند، بلکه خود به منبع تولید داده و سود اقتصادی تبدیل می‌شوند. در همین راستا، قدرت در عصر دیجیتال بیش از آنکه مبتنی بر اجبار مستقیم باشد، از طریق کنترل زیرساخت‌های اطلاعاتی و هدایت نامرئی رفتار اجتماعی اعمال می‌شود؛ آنچه کوهن آن را «سرمایه‌داری اطلاعاتی» می‌نامد (Cohen, 2019: Chapter 4). به همین دلیل، بسیاری از سازوکارهای سلطه در عصر الگوریتمی، ماهیتی غیرشفاف و پنهان دارند و در قالب تصمیمات ظاهراً فنی بازتولید می‌شوند.

این وضعیت، زمینه‌ساز شکل‌گیری اشکال جدیدی از تبعیض و نابرابری نیز شده است. الگوریتم‌ها و نظام‌های داده‌محور را، برخلاف ادعای بی‌طرفی فنی، نمی‌توان ابزارهایی خنثی دانست؛ این نظام‌ها می‌توانند کلیشه‌های جنسیتی و الگوهای تبعیض آمیز را بازتولید کنند، چنان‌که در بازنمایی زنان و اقلیت‌ها توسط موتورهای جست‌وجو مشهود است و به‌طور کلی‌تر در قالب اشکال جدیدی از نابرابری ساختاری که فناوری‌های هوشمند حامل آن هستند (Benjamin, 2019: 167; Noble, 2018: 269).

در چنین شرایطی، خشونت دیجیتال علیه زنان دیگر صرفاً نتیجه رفتار فردی کاربران نیست، بلکه بخشی از سازوکار گسترده‌تر قدرت در زیست‌جهان دیجیتال به شمار می‌رود. الگوریتم‌های توصیه‌گر، اقتصاد توجه، سیاست‌های تعدیل محتوا و نظام‌های داده‌محور می‌توانند به بازتولید حذف، تبعیض و خشونت جنسیتی دامن بزنند. از این‌رو، تحلیل خشونت دیجیتال علیه زنان بدون توجه به ساختار قدرت پلتفرمی و معماری الگوریتمی، تحلیلی ناقص خواهد بود.

۴-۲. پیامدهای تحول قدرت برای حقوق دیجیتال زنان

تحول مفهوم قدرت در عصر الگوریتمی، پیامدهای بنیادینی برای حقوق زنان در فضای دیجیتال ایجاد کرده است. در نظم حقوقی سنتی، حمایت از زنان عمدتاً در قالب مسئولیت کیفری اشخاص و واکنش پسینی به رفتار مجرمانه طراحی شده بود؛ اما در زیست‌بوم دیجیتال، بخش مهمی از آسیب‌ها نه در نتیجه کنش مستقیم افراد، بلکه در بستر معماری پلتفرم‌ها و نظام‌های داده‌محور شکل می‌گیرد.

به همین دلیل، مفاهیمی همچون «مسئولیت پلتفرمی»، «شفافیت الگوریتمی» و «عدالت داده‌ای» به تدریج وارد ادبیات حقوق دیجیتال شده‌اند (Draude et al., 2022: 289). این مفاهیم بر این ایده استوارند که پلتفرم‌ها و نظام‌های هوشمند باید نسبت به پیامدهای اجتماعی و جنسیتی تصمیمات الگوریتمی خود پاسخ‌گو باشند و صرفاً به‌عنوان واسطه‌های بی‌طرف تلقی نشوند.

براین‌اساس، حمایت مؤثر از حقوق دیجیتال زنان مستلزم بازاندیشی در الگوهای سنتی تنظیم‌گری و عبور از منطق صرفاً کیفری است. در غیر این صورت، نظام حقوقی همچنان در چهارچوب مفاهیم کلاسیک مسئولیت باقی خواهد ماند و قادر به مواجهه با اشکال نوین قدرت و خشونت در عصر الگوریتمی نخواهد بود.

۳. ابعاد ساختاری خشونت دیجیتال علیه زنان

۳-۱. مفهوم خشونت دیجیتال علیه زنان

گسترش فضای مجازی و پلتفرم‌های دیجیتال، اشکال جدیدی از خشونت علیه زنان را پدید آورده است که در ادبیات جدید از آن با عنوان «خشونت دیجیتال» یا «خشونت تسهیل‌شده با فناوری» یاد می‌شود. این نوع خشونت، تنها به توهین یا تهدید آنلاین محدود نیست، بلکه شامل هرگونه استفاده از فناوری برای آسیب زدن به امنیت، حیثیت، حریم خصوصی و مشارکت اجتماعی زنان است (UN Women, 2024: 78). تفاوت مهم این خشونت با اشکال سنتی آن در این است که بستر دیجیتال، امکان بازتولید سریع، انتشار گسترده و ماندگاری طولانی محتوا را فراهم می‌کند؛ به‌گونه‌ای که آثار آن از فضای مجازی فراتر رفته و زندگی واقعی قربانیان را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد.

در ایران نیز هم‌زمان با گسترش شبکه‌های اجتماعی، مصادیق متعددی از خشونت دیجیتال علیه زنان مشاهده می‌شود. انتشار بدون رضایت تصاویر خصوصی، ایجاد صفحات جعلی، تهدید به انتشار اطلاعات شخصی، قلدری سایبری و تخریب حیثیت

زنان در شبکه‌های اجتماعی، از جمله مواردی است که در سال‌های اخیر در پرونده‌های قضایی و گزارش‌های رسانه‌ای تکرار شده است. هرچند قانون جرائم رایانه‌ای در برخی موارد، مانند انتشار داده‌های خصوصی یا هتک حیثیت رایانه‌ای، حمایت کیفری پیش‌بینی کرده است، اما این حمایت‌ها عمدتاً ناظر به رفتار فردی مرتکب‌اند و کم‌تر به نقش ساختار پلتفرم‌ها و الگوریتم‌ها توجه دارند.

۲-۳. تبعیض الگوریتمی و بازتولید کلیشه‌های جنسیتی

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های عصر دیجیتال، نقش فزاینده الگوریتم‌ها در هدایت رفتار کاربران و تنظیم جریان اطلاعات است. برخلاف تصور رایج، الگوریتم‌ها ابزارهایی کاملاً بی‌طرف نیستند؛ زیرا براساس داده‌هایی عمل می‌کنند که خود متأثر از پیش‌فرض‌های فرهنگی و اجتماعی‌اند (Benjamin, 2019: 167). به همین دلیل، نظام‌های داده‌محور می‌توانند کلیشه‌ها و تبعیض‌های موجود در جامعه را بازتولید کنند.

در بسیاری از پلتفرم‌ها، محتوای جنجالی، جنسیت‌زده یا تحقیرآمیز علیه زنان، به دلیل جذب بیشتر مخاطب، از سوی الگوریتم‌ها بیشتر بازنشر می‌شود. این مسئله را می‌توان در برخی صفحات پرمخاطب شبکه‌های اجتماعی فارسی نیز مشاهده کرد که بازنمایی زنان را در قالب کلیشه‌های جنسیتی یا محتوای تحقیرآمیز دنبال می‌کنند. نوبل در پژوهش خود نشان می‌دهد که موتورهای جست‌وجو و الگوریتم‌های داده‌محور، در بسیاری موارد کلیشه‌های جنسیتی و نژادی را تقویت می‌کنند (Noble, 2018: 269). از این رو، خشونت دیجیتال صرفاً محصول رفتار کاربران نیست، بلکه در بسیاری موارد، نتیجه منطق اقتصادی و معماری پلتفرم‌ها است.

این مسئله با ارزش‌های بنیادین حقوقی و فرهنگی ایران نیز در تعارض قرار می‌گیرد. اصل کرامت انسانی و عفت عمومی، حفظ حیثیت اشخاص، حمایت از حریم خصوصی و منع اضرار به دیگران، از جمله مبانی مهم حقوقی و اخلاقی در نظام حقوقی ایران‌اند که در قانون اساسی و بسیاری از قوانین عادی مورد تأکید قرار گرفته‌اند. با این حال، در فضای دیجیتال، این ارزش‌ها در برابر سازوکارهای غیرشفاف پلتفرمی با چالش‌های جدیدی مواجه شده‌اند.

۳-۳. نقش پلتفرم‌ها در بازتولید خشونت دیجیتال

در الگوی سنتی حقوق کیفری، خشونت عمدتاً به رفتار مستقیم مرتکب نسبت داده

می‌شد؛ اما در عصر حکمرانی الگوریتمی، بخش مهمی از خشونت دیجیتال علیه زنان در بستر معماری پلتفرم‌ها و الگوریتم‌های داده‌محور بازتولید می‌شود. پلتفرم‌ها دیگر صرفاً واسطه‌های فنی نیستند، بلکه در مقام تنظیم‌گران فضای عمومی دیجیتال، درباره دیده شدن، حذف شدن و گردش محتوا تصمیم‌گیری می‌کنند.

پژوهش‌های داخلی نیز به تدریج این تحول را مورد توجه قرار داده‌اند. پلتفرم‌ها را می‌توان «گلوگاه‌های کنترل و محدودسازی تعاملات» دانست که فراتر از یک واسطه ساده عمل می‌کنند (حسینی‌مقدم، ایوبی و طالقان‌غفاری، ۱۴۰۲: ۲۵۹). این مسئله در حوزه خشونت دیجیتال علیه زنان اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا الگوریتم‌های پلتفرم‌ها معمولاً محتوایی را تقویت می‌کنند که تعامل بیشتری ایجاد کند و همین امر موجب بازنشر گسترده محتوای جنسیت‌زده یا تحقیرآمیز می‌شود.

از سوی دیگر، تصمیم‌گیری خودکار الگوریتم‌ها، مسئله مسئولیت حقوقی پلتفرم‌ها را پیچیده‌تر کرده است. تحقیقات نشان می‌دهد که الگوریتم‌های هوش مصنوعی درباره حذف محتوا، محدودسازی حساب‌ها و اولویت‌نمایش مطالب تصمیم‌گیری می‌کنند، درحالی‌که این فرایندها غالباً فاقد شفافیت‌اند و کاربران از منطق آن‌ها آگاهی ندارند (ملابراهیمی، ۱۴۰۴: ۴۱۶-۴۱۷). این «عدم شفافیت الگوریتمی» می‌تواند به حذف نابرابر محتوای زنان یا نادیده گرفتن خشونت‌های جنسیت‌محور منجر شود.

همچنین تجربه حذف گسترده محتوای در اینستاگرام و توییتر نشان داد که پلتفرم‌ها عملاً قدرت تنظیم‌گری فراملی یافته‌اند و می‌توانند جریان اطلاعات را کنترل کنند (فلاح‌تفتی، ۱۴۰۴: ۶۴-۶۵)؛ بنابراین، اگر پلتفرم‌ها در حذف و کنترل محتوا نقش فعال دارند، نمی‌توان آن‌ها را در برابر بازتولید خشونت دیجیتال علیه زنان فاقد مسئولیت دانست.

در حقوق ایران، قوانین موجود همچنان عمدتاً بر مسئولیت فردی تمرکز دارند و درباره مسئولیت پلتفرمی، شفافیت الگوریتمی و حمایت پیشگیرانه از کاربران، چهارچوب منسجمی وجود ندارد. از این‌رو، حمایت مؤثر از حقوق دیجیتال زنان مستلزم عبور از نگاه صرفاً جرم‌محور و شناسایی مسئولیت ساختاری پلتفرم‌ها در حکمرانی دیجیتال است.

۳-۴. گذار از خشونت فردی به خشونت ساختاری

بررسی ابعاد مختلف خشونت دیجیتال نشان می‌دهد که این پدیده را نمی‌توان صرفاً

در چهارچوب «جرم فردی» تحلیل کرد. اگرچه رفتار کاربران در تولید خشونت نقش مهمی دارد، اما بخش مهمی از این خشونت در بستر معماری پلتفرمی، الگوریتم‌های داده‌محور و منطق اقتصادی شبکه‌های اجتماعی بازتولید می‌شود. به همین دلیل، خشونت دیجیتال علیه زنان را باید بخشی از تحول ساختار قدرت در عصر حکمرانی الگوریتمی دانست.

در چنین شرایطی، اتکای صرف به حمایت کیفری سنتی نمی‌تواند پاسخ‌گوی پیچیدگی‌های خشونت دیجیتال باشد. حمایت مؤثر از حقوق دیجیتال زنان نیازمند توجه به مسئولیت پلتفرم‌ها، شفافیت الگوریتمی، حمایت پیشگیرانه و عدالت داده‌ای است. بدون چنین تحولی، نظام حقوقی همچنان در چهارچوب مفاهیم کلاسیک باقی خواهد ماند و توان مواجهه با اشکال نوین خشونت در زیست‌جهان دیجیتال را نخواهد داشت.

۴. نقد رویکرد کیفری سنتی در حقوق ایران

۴-۱. حمایت کیفری از زنان در قانون جرائم رایانه‌ای

نظام حقوقی ایران در مواجهه با بسیاری از آسیب‌های فضای مجازی، عمدتاً از مسیر جرم‌انگاری و واکنش کیفری حرکت کرده است. قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸، مهم‌ترین متن قانونی در این زمینه است و در موادی مانند دسترسی غیرمجاز، شنود غیرمجاز، جعل رایانه‌ای، تخریب داده‌ها، هتک حیثیت، نشر اکاذیب و انتشار تصاویر خصوصی، امکان حمایت کیفری از بزه‌دیدگان را فراهم کرده است. از این جهت، این قانون می‌تواند در مواردی مانند انتشار بدون رضایت تصاویر خصوصی زنان، تهدید به افشای داده‌ها، هتک حیثیت دیجیتال یا نشر مطالب خلاف واقع درباره آنان مورد استناد قرار گیرد.

با این حال، حمایت یادشده اساساً «رفتارمحور» و «مرتکب‌محور» است؛ یعنی قانون زمانی فعال می‌شود که شخص معینی، رفتار مجرمانه مشخصی انجام داده و زیان یا تهدیدی قابل انتساب به او ایجاد کرده باشد. این منطق در مواجهه با برخی مصادیق روشن خشونت دیجیتال کارآمد است؛ برای مثال، اگر فردی تصویر خصوصی زنی را بدون رضایت او منتشر کند یا از طریق پیام‌رسان او را تهدید کند، امکان تعقیب کیفری وجود دارد؛ اما مسئله اصلی این است که خشونت دیجیتال در عصر پلتفرم‌ها همیشه به چنین رابطه ساده‌ای میان «مرتکب»، «رفتار» و «قربانی» محدود نمی‌شود.

در بسیاری از موارد، آسیب دیجیتال نه فقط از عمل یک فرد، بلکه از ترکیب رفتار کاربران، طراحی پلتفرم، الگوریتم‌های توصیه‌گر، امکان بازنشر گسترده و ضعف سازوکارهای گزارش‌دهی ایجاد می‌شود. قانون جرائم رایانه‌ای چنین وضعیتی را به‌درستی نمی‌بیند؛ زیرا منطق آن بر جرائم رایانه‌ای به‌مثابه رفتارهای منفرد و قابل انتساب به اشخاص استوار است. از این رو، اگرچه این قانون در سطح «حمایت کیفری حداقلی» اهمیت دارد، اما برای تحلیل خشونت دیجیتال علیه زنان به‌مثابه پدیده‌ای ساختاری و پلتفرمی کافی نیست.

۴-۲. چالش‌های مسئولیت کیفری سنتی

نخستین چالش رویکرد کیفری سنتی، فردمحوری آن است. حقوق کیفری کلاسیک بر اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری استوار است و در پی آن است که رفتار زیان‌بار را به شخص معینی نسبت دهد. این اصل از منظر تضمین حقوق متهم و جلوگیری از مسئولیت جمعی اهمیت بنیادین دارد؛ اما در فضای دیجیتال، بخش مهمی از آسیب‌ها در شبکه‌ای از کنش‌ها شکل می‌گیرد. محتوای تحقیرآمیز علیه زنان ممکن است توسط یک کاربر تولید شود، توسط کاربران متعدد بازنشر شود، توسط الگوریتم‌ها تقویت شود و به دلیل سیاست‌های مبهم پلتفرم دیرنگام حذف گردد. در چنین وضعیتی، تمرکز صرف بر «فرد مرتکب» تمام واقعیت حقوقی و اجتماعی پدیده را توضیح نمی‌دهد.

نمونه‌ای گویا از این پدیده، پرونده کانال‌های تلگرامی لرستان در تابستان ۱۴۰۵ است. در این پرونده، کانالی با انتشار تصاویر خصوصی صدها زن لرستانی در فاصله‌ای کوتاه به هزاران عضو رسید و گردانندگان آن با دریافت رمزارز از خانواده‌های قربانیان اقدام به اخاذی کردند. نکته مهم از منظر تحلیل حاضر آن است که با مسدود شدن کانال توسط پلیس فتا، گرداننده آن بلافاصله کانال مشابه دیگری ایجاد کرد که در کم‌تر از پانزده دقیقه به بیش از دو هزار و ششصد عضو رسید؛ امری که نشان می‌دهد سرعت بازتولید محتوا و رشد شبکه‌ای مخاطبان، فراتر از توان واکنش فردمحور نظام کیفری است. این پرونده که با بیش از دویست شاکی و بازداشت سه متهم همراه بود، نشان می‌دهد آسیب واردشده حاصل تعامل میان رفتار کاربران، معماری پلتفرم و ضعف سازوکارهای نظارتی بوده است، نه صرفاً کنش چند فرد مجرم (فرارو، ۱۴۰۵: زومیت، ۱۴۰۵).

چالش دوم، پسینی بودن واکنش کیفری است. حقوق کیفری معمولاً پس از وقوع جرم وارد عمل می‌شود؛ در حالی که در خشونت دیجیتال، سرعت انتشار و ماندگاری داده‌ها سبب می‌شود که زیان، پیش از مداخله قضایی، به صورت گسترده محقق شود. برای مثال، در پرونده‌های مربوط به انتشار تصاویر خصوصی، حتی حذف بعدی محتوا نیز لزوماً امکان بازگرداندن حیثیت، آرامش روانی یا موقعیت اجتماعی قربانی را فراهم نمی‌کند؛ بنابراین، رویکرد صرفاً کیفری، به دلیل ماهیت پسینی خود، در برابر آسیب‌هایی که به سرعت تکثیر می‌شوند، کارآمدی محدودی دارد.

چالش سوم، جرم‌محوری این رویکرد است. در منطق کیفری، مسئله زمانی قابل پیگیری است که رفتار ارتكابی دقیقاً با عنوان مجرمانه منطبق باشد؛ اما بسیاری از آسیب‌های دیجیتال علیه زنان در مرز میان آزار، تحقیر، تبعیض، حذف اجتماعی و خشونت روانی قرار دارند و الزاماً در قالب عناوین کیفری موجود نمی‌گنجند. قلدری مجازی، حملات هماهنگ، تحقیر جنسیتی و حذف الگوریتمی گاه چنان پراکنده و تدریجی رخ می‌دهند که اثبات آن‌ها در قالب جرم کلاسیک دشوار است. همین خلأ سبب شده است برخی پژوهش‌های داخلی بر ضرورت بازنگری در جرم‌انگاری پدیده‌هایی مانند قلدری مجازی تأکید کنند (حسینی، زندی و تدین، ۱۴۰۲: ۲۲۰).

چالش چهارم، نادیده گرفتن الگوریتم است. قانون کیفری ایران هنوز عمدتاً با الگوی انسانی تصمیم‌گیری کار می‌کند؛ یعنی فرض می‌گیرد که رفتار زبان‌بار توسط شخصی آگاه و قابل شناسایی انجام شده است؛ اما در پلتفرم‌های دیجیتال، بسیاری از تصمیم‌ها از طریق الگوریتم‌های هوش مصنوعی انجام می‌شود؛ از جمله رتبه‌بندی محتوا، حذف یا پنهان‌سازی پست‌ها، تعلیق حساب‌ها و نمایش هدفمند محتوا. این تصمیم‌های خودکار می‌توانند به نقض حقوق کاربران، تبعیض ناعادلانه یا خطاهای جدی منجر شوند، در حالی که نبود شفافیت و دشواری انتساب مسئولیت، حمایت حقوقی از کاربران را پیچیده‌تر می‌سازد (ملاابراهیمی، ۱۴۰۴: ۴۲۱). این وضعیت در حوزه زنان اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا سوگیری الگوریتمی می‌تواند کلیشه‌های جنسیتی را بازتولید یا خشونت علیه زنان را کم‌اهمیت جلوه دهد.

۳-۴. خلأ مسئولیت پلتفرمی در حقوق ایران

یکی از مهم‌ترین ضعف‌های نظام حقوقی ایران در مواجهه با خشونت دیجیتال علیه زنان، فقدان چهارچوب روشن برای مسئولیت پلتفرم‌هاست. قوانین موجود بیشتر بر

مسئولیت کاربران یا مرتکبان مستقیم تمرکز دارند و پلتفرم را غالباً به عنوان بستر یا واسطه تلقی می کنند. این تلقی در شرایطی قابل دفاع بود که سکوهایی دیجیتال صرفاً نقش فنی و منفعل در انتقال داده داشتند؛ اما امروز پلتفرمها با استفاده از الگوریتمها، سیاستهای تعدیل محتوا و قواعد داخلی خود، عملاً در تنظیم گفتار عمومی و توزیع دیده شدن مداخله می کنند.

مطالعات جدید داخلی نیز نشان داده اند که نمی توان پلتفرمها را به طور مطلق فاقد مسئولیت دانست؛ پلتفرمهای آنلاین، به دلیل نقش واسط و بستری که برای تعاملات فراهم می کنند، واجد مسئولیت اند و در برخی موارد نمی توان آنها را صرفاً واسطه ای بی طرف دانست، چنان که در تحلیل مسئولیت مدنی فروشگاههای اینترنتی نیز نشان داده شده است (حسینی مقدم، ایوبی و طالقان غفاری، ۱۴۰۲: ۲۶۰). هرچند موضوع آن پژوهش فروشگاههای اینترنتی است، منطق آن در حوزه شبکه های اجتماعی نیز قابل استفاده است: هر جا پلتفرم امکان، معماری و قواعد تعامل را تعیین می کند، نمی تواند نسبت به پیامدهای زیان بار آن کاملاً بی تفاوت باشد.

نمونه حذف محتوای مرتبط با سردار سلیمانی نیز نشان می دهد که پلتفرمهای دیجیتال در عمل قدرت گسترده ای برای حذف، کنترل و محدودسازی محتوا دارند و تصمیمات آنها می تواند بر آزادی بیان و دسترسی کاربران به اطلاعات اثر بگذارد (فلاح تفتی، ۱۴۰۴: ۶۴). این تحلیل برای بحث حاضر مهم است؛ زیرا اگر پلتفرمها در حذف محتوا چنین قدرتی دارند، در برابر عدم حذف یا تقویت محتوای خشونت آمیز علیه زنان نیز باید سطحی از پاسخ گویی داشته باشند. نمی توان پلتفرم را هنگام اعمال قدرت، تنظیم گر دانست؛ اما هنگام بروز آسیب، صرفاً واسطه ای بی مسئولیت تلقی کرد. خلأ مسئولیت پلتفرمی در حقوق ایران در چند سطح آشکار می شود: نخست، نبود تکلیف روشن برای رسیدگی سریع به گزارشهای مرتبط با خشونت جنسیت محور؛ دوم، نبود الزام به شفافیت درباره معیارهای حذف، رتبه بندی یا تقویت محتوا؛ سوم، فقدان سازوکار مؤثر اعتراض و جبران برای قربانیان و چهارم، نبود نظام نظارت مستقل بر تصمیمهای الگوریتمی. نتیجه این خلأها آن است که زن قربانی خشونت دیجیتال، معمولاً باید به تعقیب مرتکب مستقیم بسنده کند، در حالی که بخش مهمی از زیان از نحوه عملکرد پلتفرم ناشی شده است.

۴-۴. ناکارآمدی تنظیم‌گری سنتی در عصر الگوریتم‌ها

تنظیم‌گری سنتی فضای مجازی در ایران عمدتاً دو ویژگی دارد: نخست، گرایش به مداخله کیفری و محدودساز؛ دوم، تمرکز بر محتوا به جای ساختار. این الگو معمولاً می‌کوشد پس از شناسایی محتوای مجرمانه یا زیان‌بار، با مرتکب یا انتشاردهنده برخورد کند؛ اما در عصر الگوریتم‌ها، مسئله صرفاً وجود یک محتوای غیرقانونی نیست؛ مسئله این است که چه سازوکاری باعث دیده شدن، تکثیر، پیشنهاد و ماندگاری آن محتوا می‌شود؛ بنابراین، تنظیم‌گری مؤثر باید از سطح «محتوا» به سطح «معماری پلتفرم» ارتقا یابد.

تجربه‌های تقنینی جدید در جهان نشان می‌دهد که بسیاری از نظام‌های حقوقی از الگوی صرفاً کیفری عبور کرده و به سمت «تنظیم‌گری مبتنی بر تکلیف مراقبت «حرکت کرده‌اند. در اتحادیه اروپا، قانون خدمات دیجیتال، به‌ویژه در مورد پلتفرم‌های بسیار بزرگ، بر ارزیابی ریسک‌های نظام‌مند، شفافیت تبلیغات، سازوکارهای گزارش و اعتراض، دسترسی پژوهشگران به داده و پاسخ‌گویی پلتفرم‌ها تأکید می‌کند (European Parliament and Council of the European Union, 2022: arts. 34-40). اهمیت این الگو در آن است که مسئولیت پلتفرم را فقط زمانی مطرح نمی‌کند که جرم واقع شده باشد، بلکه از پلتفرم می‌خواهد پیشاپیش ریسک‌های ناشی از طراحی و عملکرد خود را شناسایی و کاهش دهد (Stringhi, 2024). این منطق برای حقوق ایران آموزنده است؛ زیرا خشونت دیجیتال علیه زنان اغلب زمانی قابل مهار است که قبل از گسترش، شناسایی و محدود شود، نه این‌که صرفاً پس از تخریب حیثیت و امنیت روانی قربانی، تعقیب کیفری آغاز گردد.

در بریتانیا نیز قانون ایمنی آنلاین ۲۰۲۳ با هدف افزایش مسئولیت شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات کاربرمحور و موتورهای جست‌وجو، تکالیفی برای کاهش خطر استفاده از خدمات آنلاین در فعالیتهای غیرقانونی و مقابله با محتوای غیرقانونی پیش‌بینی کرده است (United Kingdom Parliament, 2024).

تجربه تقنینی استرالیا در قالب نهاد «ایمنی الکترونیکی»^۱ نشان می‌دهد که خشونت دیجیتال علیه زنان دیگر صرفاً مسئله‌ای مربوط به «رفتار مجرمانه فردی» نیست، بلکه بخشی از بحران ایمنی در زیست‌جهان دیجیتال است؛ زیست‌جهانی که در آن، سرعت بازنشر محتوا، ماندگاری داده‌ها و سازوکارهای الگوریتمی می‌تواند آسیب‌های حیثیتی و روانی را در زمانی کوتاه و در مقیاسی گسترده بازتولید کند.

1. eSafety Commissioner

ایده نظری حاکم بر این الگو، گذار از «عدالت کیفری پسینی» به «تنظیم‌گری پیشگیرانه مبتنی بر تکلیف مراقبت» است؛ بدین معنا که مسئولیت حمایت از کاربران، تنها بر عهده قربانی یا دستگاه قضایی قرار نمی‌گیرد؛ بلکه پلتفرم‌ها نیز به‌عنوان بازیگران مؤثر در معماری فضای دیجیتال، مکلف به مدیریت ریسک، حذف سریع محتوای زیان‌بار و پاسخ‌گویی در برابر خشونت جنسیت‌محور می‌شوند. اهمیت این تجربه از آن جهت است که میان تحول نظری مفهوم قدرت در عصر الگوریتم‌ها و واقعیت اجتماعی آسیب‌های دیجیتال پیوند برقرار می‌کند؛ زیرا نشان می‌دهد در جامعه‌ای که آبرو، امنیت روانی و مشارکت اجتماعی زنان می‌تواند در اثر یک محتوای دیجیتال به سرعت آسیب ببیند، حمایت مؤثر حقوقی دیگر صرفاً از مسیر مجازات مرتکب حاصل نمی‌شود، بلکه نیازمند حکمرانی فعال، مسئولیت پلتفرمی و مداخله سریع حمایتی است.

الگوهای سنتی قانون‌گذاری را نیز نمی‌توان برای مواجهه با فضای مجازی کافی دانست؛ باید به مدل‌های چندلایه و مشارکتی توجه کرد (زارعی و مزینانیان، ۱۴۰۳: ۶۱). این نکته در موضوع خشونت دیجیتال علیه زنان اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا حمایت از زنان تنها با جرم‌انگاری رفتارهای آسیب‌زا محقق نمی‌شود، بلکه نیازمند ترکیبی از پیشگیری، شفافیت، آموزش، مسئولیت پلتفرمی، حمایت روانی و سازوکارهای جبران است.

از منظر ارزش‌های بومی و حقوقی ایران نیز این تحول قابل توجیه است. اصل کرامت انسانی، حرمت حیثیت اشخاص، ممنوعیت اضرار به غیر، لزوم حفظ حریم خصوصی و حمایت از خانواده، همگی اقتضا می‌کنند که نظام حقوقی در برابر خشونت دیجیتال علیه زنان صرفاً به مجازات پسینی مرتکب اکتفا نکند. در جامعه‌ای که حیثیت خانوادگی و اجتماعی زنان می‌تواند به شدت از انتشار یا بازنشر محتوای دیجیتال متأثر شود، حمایت حقوقی باید پیشگیرانه، سریع و ترمیم‌گر باشد؛ بنابراین، عدالت کیفری کلاسیک تنها بخشی از پاسخ است، نه همه آن.

نتیجه آنکه حقوق ایران هنوز تا حد زیادی در پارادایم «جرم فردی» باقی‌مانده است؛ درحالی که خشونت دیجیتال علیه زنان در عصر حکمرانی الگوریتمی، پدیده‌ای شبکه‌ای، داده‌محور و پلتفرمی است. عبور از این وضعیت مستلزم شناسایی مسئولیت پلتفرم‌ها، الزام به شفافیت الگوریتمی، ایجاد سازوکارهای سریع گزارش و اعتراض و حرکت به سوی حکمرانی عدالت‌محور دیجیتال است.

۵. بازطراحی حکمرانی عدالت‌محور دیجیتال در حمایت از حقوق زنان

۵-۱. از عدالت کیفری به عدالت دیجیتال

تحلیل خشونت دیجیتال علیه زنان نشان می‌دهد که مسئله اصلی، صرفاً فقدان جرم‌انگاری یا ضعف مجازات نیست، بلکه ناکافی بودن الگوی کلاسیک عدالت در برابر شکل جدید قدرت است. در الگوی سنتی، حقوق کیفری زمانی فعال می‌شود که رفتار مجرمانه‌ای از سوی فردی معین تحقق یافته باشد؛ اما در فضای دیجیتال، آسیب‌ها غالباً در شبکه‌ای از روابط انسانی، داده‌ای و الگوریتمی شکل می‌گیرند. یک محتوای تحقیرآمیز یا افشاگرانه علیه زن، ممکن است توسط فردی تولید شود، اما در اثر بازنشر، تقویت الگوریتمی، اقتصاد توجه و تأخیر پلتفرم در واکنش، به خشونت گسترده و ماندگار تبدیل گردد؛ بنابراین، عدالت کیفری کلاسیک فقط با «لحظه وقوع جرم» مواجه می‌شود، درحالی‌که خشونت دیجیتال، فرایندی تدریجی، شبکه‌ای و ساختاری است. از این منظر، مقاله حاضر پیشنهاد می‌کند که حمایت از حقوق دیجیتال زنان باید به سمت «عدالت دیجیتال» حرکت کند. عدالت دیجیتال در این پژوهش به معنای الگویی از حکمرانی است که در آن، کرامت انسانی، امنیت روانی، حریم خصوصی، مشارکت برابر و مصونیت از تبعیض، در طراحی، اداره و تنظیم فضای دیجیتال لحاظ شود. این برداشت از عدالت، صرفاً بر مجازات مرتکب متمرکز نیست، بلکه به ساختارهایی توجه می‌کند که امکان خشونت، حذف یا تبعیض را تولید و بازتولید می‌کنند. این گذار با ادبیات عدالت جنسیتی نیز سازگار است. تحقیقات نشان می‌دهد که نظریه‌های کلاسیک عدالت غالباً نسبت به جنسیت «کور» بوده‌اند و عدالت جنسیتی را نمی‌توان صرفاً به برابری صوری تقلیل داد (علاسوند، ۱۴۰۱: ۱۳۹۲). همین تحلیل را می‌توان در حوزه دیجیتال توسعه داد: همان‌گونه که عدالت کلاسیک بدون توجه به جنسیت ناکافی است، عدالت دیجیتال نیز بدون توجه به قدرت الگوریتمی و تجربه زیسته زنان در فضای مجازی ناقص خواهد بود.

۵-۲. کرامت انسانی به مثابه بنیاد بومی عدالت دیجیتال

حکمرانی عدالت‌محور دیجیتال در حقوق ایران باید بر مبنایی بومی و قابل دفاع استوار شود. یکی از مهم‌ترین مبانی چنین الگویی، اصل کرامت انسانی است. در فضای دیجیتال، زن نباید صرفاً به «داده»، «کاربر»، «مصرف‌کننده محتوا» یا «سوژه قابل پیش‌بینی الگوریتمی» فروکاسته شود؛ بلکه باید به‌عنوان انسانی دارای حیثیت،

شخصیت، امنیت روانی و حق مشارکت اجتماعی دیده شود.

تلقی از جنسیت، عمیقاً به انسان‌شناسی فلسفی وابسته است. زن و مرد از حیث کرامت ذاتی و کمال معنوی برخوردار از شأن انسانی مشترک‌اند و جنسیت نمی‌تواند مبنای فروکاست انسان به نقش‌های زیستی یا اجتماعی باشد (فیاض‌بخش و خورگامی، ۱۴۰۴: ۱۸۲). این مبنا برای مقاله حاضر اهمیت جدی دارد؛ زیرا نشان می‌دهد عدالت دیجیتال نباید صرفاً از زبان تکنیک، داده و کارآمدی سخن بگوید، بلکه باید بر انسان‌شناسی کرامت‌محور استوار شود.

براین اساس، خشونت دیجیتال علیه زنان فقط نقض حریم خصوصی یا آسیب روانی نیست؛ بلکه تعرض به کرامت انسانی و حیثیت اجتماعی آنان است. در حقوق ایران نیز مفاهیمی مانند حرمت آبرو، منع اضرار، حمایت از خانواده، حفظ حیثیت اشخاص و منع هتک حرمت، ظرفیت آن را دارند که در عصر دیجیتال بازتفسیر شوند. به این معنا، عدالت دیجیتال صرفاً مفهومی وارداتی نیست، بلکه می‌تواند در امتداد ارزش‌های بنیادین حقوقی و فرهنگی ایران صورت‌بندی شود.

پیش از تفصیل هر یک از ارکان الگوی پیشنهادی، ذکر چهارچوب کلی آن ضروری است. الگوی «حکمرانی عدالت‌محور دیجیتال» بر چهار رکن به‌هم‌پیوسته استوار است: مسئولیت پلتفرمی، شفافیت الگوریتمی، عدالت داده‌ای و حمایت پیشگیرانه‌ترمیمی. در ادامه، هر یک از این ارکان به‌ترتیب بررسی می‌شود.

۳-۵. مسئولیت پلتفرمی و تکلیف مراقبت دیجیتال

نخستین رکن حکمرانی عدالت‌محور دیجیتال، شناسایی مسئولیت پلتفرم‌هاست. پلتفرم‌ها دیگر صرفاً ابزار ارتباطی یا واسطه‌های فنی نیستند، بلکه از طریق قواعد داخلی، الگوریتم‌های توصیه‌گر، سیاست‌های تعدیل محتوا و نظام‌های رتبه‌بندی، در شکل‌دهی به فضای عمومی دیجیتال نقش فعال دارند؛ بنابراین، نمی‌توان آن‌ها را نسبت به خشونت دیجیتال علیه زنان کاملاً بی‌طرف یا فاقد مسئولیت دانست.

در این چهارچوب، مسئولیت پلتفرمی به معنای مسئولیت مطلق یا جانشینی کامل مسئولیت مرتکب نیست؛ بلکه به معنای «تکلیف مراقبت دیجیتال» است. پلتفرم باید به‌طور متعارف و مؤثر، ریسک‌های ناشی از طراحی، الگوریتم و سیاست‌های محتوایی خود را شناسایی و کاهش دهد. این تکلیف می‌تواند شامل رسیدگی سریع به گزارش‌های خشونت جنسیت‌محور، حذف فوری محتوای افشاگرانه یا تحقیرآمیز،

امکان اعتراض و بازبینی انسانی و ارزیابی اثرات جنسیتی الگوریتم‌ها باشد. اهمیت این رویکرد در آن است که خشونت دیجیتال را از سطح رفتار فردی فراتر می‌برد و به سطح معماری پلتفرم منتقل می‌کند. تجربه تقنینی در فوق نیز همین منطق را دنبال می‌کند: حمایت از قربانیان خشونت دیجیتال باید فوری، پیشگیرانه و پلتفرم‌محور باشد، نه صرفاً وابسته به دادرسی کیفری طولانی‌مدت. چنین الگویی برای حقوق ایران نیز الهام‌بخش است؛ زیرا در جامعه‌ای که حیثیت، آبرو و امنیت روانی زنان جایگاه مهمی در نظم خانوادگی و اجتماعی دارد، تأخیر در حذف یا کنترل محتوای زیان‌بار می‌تواند آثار جبران‌ناپذیر ایجاد کند.

۴-۵. شفافیت الگوریتمی

دومین رکن حکمرانی عدالت‌محور دیجیتال، شفافیت الگوریتمی است. در فضای دیجیتال، بسیاری از تصمیم‌ها درباره دیده شدن، حذف شدن، محدود شدن یا تقویت شدن محتوا توسط الگوریتم‌ها انجام می‌شود. این تصمیم‌ها اغلب برای کاربران نامرئی‌اند و همین امر، نوعی قدرت پنهان ایجاد می‌کند. کاربر نمی‌داند چرا محتوای او حذف شده، چرا گزارش او بی‌پاسخ مانده یا چرا محتوای خشونت‌آمیز علیه او بارها بازنشر شده است.

۵-۵. عدالت داده‌ای

سومین رکن حکمرانی عدالت‌محور دیجیتال، عدالت داده‌ای است. این مسئله در مورد زنان اهمیت مضاعف دارد؛ زیرا الگوریتم‌ها می‌توانند کلیشه‌های جنسیتی و نابرابری‌های اجتماعی را بازتولید کنند. تحقیقات نشان می‌دهد که شبکه‌های اجتماعی در شکل‌دهی نگرش کاربران نسبت به عدالت جنسیتی اثر مستقیم دارند و عواملی مانند نوع شبکه، میزان استفاده، محتوا، اعتماد و الگوهای مرجع در شبکه اجتماعی بر نگرش دانشجویان نسبت به عدالت جنسیتی اثر معنادار می‌گذارند (شیردل، ابراهیم‌زاده آسمین و شیبانی، ۱۴۰۴: ۶۱). این یافته نشان می‌دهد که فضای دیجیتال صرفاً محل بازتاب نگرش‌های جنسیتی نیست، بلکه در تولید و تغییر آن‌ها نقش فعال دارد. از این رو، عدالت داده‌ای اقتضا می‌کند که پلتفرم‌ها نسبت به پیامدهای جنسیتی الگوریتم‌های خود پاسخ‌گو باشند. اگر الگوریتمی محتوای زن‌ستیزانه را تقویت کند، گزارش خشونت علیه زنان را کم‌اهمیت تلقی کند یا صدای زنان را کم‌تر در معرض

دید قرار دهد، مسئله فقط خطای فنی نیست؛ بلکه با نوعی بی‌عدالتی ساختاری مواجهیم؛ بنابراین، شفافیت الگوریتمی باید شامل توضیح معیارهای حذف، رتبه‌بندی و تقویت محتوا، امکان اعتراض کاربران و نظارت مستقل بر تصمیم‌های خودکار باشد.

۵-۶. حمایت ترمیمی و پیشگیرانه

چهارمین رکن الگوی پیشنهادی، گذار از حمایت صرفاً تنبیهی به حمایت ترمیمی و پیشگیرانه است. در بسیاری از موارد خشونت دیجیتال، قربانی بیش از آنکه در وهله نخست به مجازات شدید مرتکب نیاز داشته باشد، نیازمند حذف فوری محتوا، جلوگیری از بازنشر، حفظ امنیت روانی، مشاوره حقوقی، حمایت اجتماعی و جبران حیثیتی است. عدالت کیفری کلاسیک معمولاً دیر هنگام وارد عمل می‌شود؛ اما خشونت دیجیتال با سرعت بالا منتشر می‌شود و آثار آن حتی پس از حذف محتوا نیز باقی می‌ماند.

بنابراین، نظام حقوقی ایران باید در کنار جرم‌انگاری، سازوکارهای حمایتی سریع ایجاد کند. این سازوکارها می‌تواند شامل سامانه گزارش فوری خشونت جنسیت‌محور، الزام پلتفرم‌ها به واکنش در زمان مشخص، امکان دستور موقت حذف محتوا، حمایت روانی از قربانیان، جبران خسارت معنوی و امکان پیگیری مدنی علیه پلتفرم در صورت بی‌توجهی آشکار باشد. چنین الگویی با ارزش‌های بومی ایران نیز سازگار است؛ زیرا در جامعه ایرانی، آسیب حیثیتی و خانوادگی ناشی از خشونت دیجیتال علیه زنان می‌تواند پیامدهایی فراتر از رابطه فردی قربانی و مرتکب ایجاد کند.

۵-۷. مدل پیشنهادی پژوهش

چنان‌که در بخش‌های پیشین به تفصیل بررسی شد، براساس مباحث پیش‌گفته، پژوهش حاضر الگوی «حکمرانی عدالت‌محور دیجیتال» را برای حمایت از حقوق دیجیتال زنان پیشنهاد می‌کند. این الگو بر چهار رکن اساسی استوار است:

- ❖ مسئولیت پلتفرمی: شناسایی پلتفرم‌ها به‌عنوان بازیگران مسئول در مدیریت ریسک‌های دیجیتال؛
- ❖ شفافیت الگوریتمی: الزام پلتفرم‌ها به توضیح‌پذیری تصمیمات داده‌محور و ایجاد امکان نظارت و اعتراض کاربران؛
- ❖ عدالت داده‌ای: جلوگیری از بازتولید تبعیض جنسیتی در نظام‌های داده‌محور

و الگوریتم‌ها؛

♦ حمایت پیشگیرانه و ترمیمی: تمرکز بر حذف سریع محتوا، کاهش آسیب، حمایت روانی و جبران خسارت.

نوآوری این الگو در آن است که خشونت دیجیتال علیه زنان را صرفاً «جرم سایبری» تلقی نمی‌کند، بلکه آن را بازتاب تحول ساختار قدرت در عصر حکمرانی الگوریتمی می‌داند. براین اساس، مسئله اصلی دیگر تنها شناسایی مرتکب نیست، بلکه تنظیم ساختارهایی است که امکان بازتولید، تقویت و ماندگاری خشونت را فراهم می‌کنند.

۶. نتیجه‌گیری

تحولات فناورانه دهه‌های اخیر نشان داده است که فضای دیجیتال دیگر صرفاً بستر ارتباط یا انتقال اطلاعات نیست، بلکه به یکی از مهم‌ترین عرصه‌های اعمال قدرت، تنظیم رفتار اجتماعی و بازتولید نظم فرهنگی و اقتصادی تبدیل شده است. در این زیست‌جهان جدید، الگوریتم‌ها، پلتفرم‌ها و نظام‌های داده‌محور، در کنار دولت‌ها، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی به مناسبات اجتماعی، دیده شدن یا حذف شدن صداها و هدایت کنش‌های انسانی ایفا می‌کنند. در چنین شرایطی، مسئله حقوق زنان در فضای دیجیتال را نمی‌توان صرفاً در چهارچوب سنتی جرائم رایانه‌ای یا مسئولیت فردی تحلیل کرد؛ زیرا بخش مهمی از خشونت دیجیتال علیه زنان، در بستر معماری پلتفرمی، اقتصاد توجه و سازوکارهای الگوریتمی بازتولید می‌شود.

پژوهش حاضر نشان داد که الگوی کلاسیک عدالت کیفری، با وجود اهمیت آن در حمایت حداقلی از بزه‌دیدگان، در مواجهه با خشونت دیجیتال علیه زنان با محدودیت‌های جدی مواجه است. فردمحوری، پسینی بودن مداخله کیفری، تمرکز بر جرم کلاسیک و نادیده گرفتن نقش ساختاری پلتفرم‌ها و الگوریتم‌ها، موجب شده است که نظام حقوقی موجود نتواند به‌طور مؤثر با اشکال نوین خشونت جنسیت‌محور در فضای دیجیتال مواجه شود. در عصر حکمرانی الگوریتمی، خشونت علیه زنان غالباً نه محصول کنش منفرد یک مرتکب، بلکه نتیجه تعامل میان کاربران، پلتفرم‌ها، داده‌ها و سازوکارهای غیرشفاف توزیع محتواست.

برهمن اساس، مقاله حاضر استدلال کرد که حمایت مؤثر از حقوق دیجیتال زنان مستلزم گذار از الگوی «عدالت کیفری کلاسیک» به «حکمرانی عدالت‌محور دیجیتال»

است. این الگو بر چهار رکن اساسی استوار است: مسئولیت پلتفرمی، شفافیت الگوریتمی، عدالت داده‌ای و حمایت ترمیمی - پیشگیرانه. در این چهارچوب، پلتفرم‌ها دیگر صرفاً واسطه‌های فنی تلقی نمی‌شوند، بلکه به‌عنوان بازیگران مؤثر در تنظیم فضای عمومی دیجیتال، نسبت به پیامدهای اجتماعی و جنسیتی سیاست‌ها و الگوریتم‌های خود واجد مسئولیت‌اند. همچنین، عدالت دیجیتال اقتضا می‌کند که تصمیمات الگوریتمی قابل توضیح، نظارت‌پذیر و قابل اعتراض باشند و نظام‌های داده‌محور از بازتولید کلیشه‌ها و تبعیض‌های جنسیتی جلوگیری کنند.

یکی از مهم‌ترین یافته‌های پژوهش آن است که عدالت دیجیتال در نظام حقوقی ایران می‌تواند بر مبانی بومی و ارزشی نیز استوار شود. مفاهیمی مانند کرامت انسانی، حرمت حیثیت، منع اضرار، حمایت از امنیت روانی و صیانت از خانواده، ظرفیت آن را دارند که در عصر دیجیتال بازخوانی شوند و به پشتوانه‌ای برای توسعه الگوی حمایت از حقوق دیجیتال زنان تبدیل گردند. از این‌رو، عدالت دیجیتال صرفاً ترجمه‌ای از ادبیات غربی نیست، بلکه می‌تواند در امتداد اصول بنیادین حقوقی و فرهنگی ایران صورت‌بندی شود.

همچنین تجربه‌های تقنینی جدید، به‌ویژه قانون خدمات دیجیتال اتحادیه اروپا، قانون ایمنی آنلاین انگلستان و الگوی eSafety استرالیا، نشان می‌دهد که بسیاری از نظام‌های حقوقی جهان از الگوی صرفاً کیفی فاصله گرفته و به سمت تنظیم‌گری مبتنی بر «تکلیف مراقبت دیجیتال» حرکت کرده‌اند. این تجربه‌ها بیانگر آن است که حمایت مؤثر از زنان در فضای دیجیتال، نیازمند ترکیبی از پیشگیری، شفافیت، پاسخ‌گویی پلتفرمی، حذف سریع محتوا و حمایت ترمیمی است؛ نه صرفاً مجازات پسینی مرتکبان.

نوآوری اصلی این پژوهش در آن است که خشونت دیجیتال علیه زنان را نه صرفاً به‌عنوان «جرم سایبری»، بلکه به‌مثابه بازتاب تحول ساختار قدرت در عصر حکمرانی الگوریتمی تحلیل می‌کند. بر این اساس، مسئله اصلی دیگر تنها این نیست که «چه کسی مرتکب خشونت شده است»، بلکه این است که «چه ساختار داده‌ای و پلتفرمی، امکان بازتولید، تقویت و ماندگاری این خشونت را فراهم می‌کند». پاسخ به این پرسش، مستلزم بازاندیشی در مفهوم مسئولیت، تحول الگوهای تنظیم‌گری و حرکت به‌سوی حکمرانی عدالت‌محور دیجیتال در نظام حقوقی ایران است.

۱-۶. سیاست‌های پیشنهادی

براساس یافته‌های پژوهش، حمایت مؤثر از حقوق دیجیتال زنان در نظام حقوقی ایران نیازمند گذار از رویکرد صرفاً کیفری به الگوی حکمرانی عدالت‌محور دیجیتال است. در این راستا، پیشنهادهای زیر قابل ارائه است:

- ❖ نخست، قانون‌گذار باید در قوانین مرتبط با جرائم رایانه‌ای و فضای مجازی، افزون بر مسئولیت فردی مرتکبان، به نقش ساختاری پلتفرم‌ها در بازتولید خشونت دیجیتال توجه کند و تکالیف مشخصی برای پیشگیری، گزارش‌پذیری، حذف سریع محتوای زیان‌بار و حمایت از قربانیان پیش‌بینی نماید.
- ❖ دوم، لازم است «مسئولیت پلتفرمی» در قالب تکلیف مراقبت دیجیتال شناسایی شود. براین‌اساس، پلتفرم‌ها باید نسبت به ریسک‌های ناشی از طراحی، الگوریتم‌های توصیه‌گر، سیاست‌های تعدیل محتوا و سازوکارهای گزارش‌دهی خود پاسخ‌گو باشند و نتوانند هم‌زمان در تنظیم جریان اطلاعات نقش فعال داشته باشند؛ اما در برابر پیامدهای زیان‌بار آن بی‌مسئولیت تلقی شوند.
- ❖ سوم، ایجاد سامانه‌ای ملی و فوری برای رسیدگی به خشونت دیجیتال علیه زنان ضروری است. این سامانه باید امکان گزارش سریع، صدور دستور موقت حذف محتوا، جلوگیری از بازنشر، ارجاع قربانی به حمایت حقوقی و روانی و پیگیری جبران خسارت را فراهم کند.
- ❖ چهارم، پلتفرم‌ها باید به شفافیت الگوریتمی و گزارش‌دهی عمومی مکلف شوند. معیارهای حذف، محدودسازی، تقویت یا پنهان‌سازی محتوا باید تا حد امکان روشن باشد و کاربران، به‌ویژه قربانیان خشونت دیجیتال، باید امکان اعتراض و بازبینی انسانی نسبت به تصمیمات خودکار را داشته باشند.
- ❖ پنجم، سیاست‌گذاری فناوری در ایران باید به عدالت داده‌ای و ارزیابی اثرات جنسیتی الگوریتم‌ها توجه کند. الگوریتم‌هایی که محتوای جنسیت‌زده را تقویت می‌کنند، گزارش خشونت علیه زنان را کم‌اهمیت می‌سازند یا صدای زنان را در فضای عمومی دیجیتال کم‌تر دیده‌پذیر می‌کنند، صرفاً ابزارهای فنی نیستند، بلکه می‌توانند به بازتولید بی‌عدالتی ساختاری منجر شوند.
- ❖ ششم، حمایت از قربانیان باید صرفاً به مجازات مرتکب محدود نشود، بلکه

شامل حذف فوری محتوا، حمایت روانی، مشاوره حقوقی، اعاده حیثیت و جبران خسارت معنوی نیز باشد. در مواردی که پلتفرم با وجود اطلاع از محتوای زیان‌بار، اقدام مؤثر و به‌موقع انجام نداده است، امکان بررسی مسئولیت مدنی آن نیز باید فراهم شود.

❖ هفتم، ارتقای سواد حقوقی و دیجیتال زنان باید به‌عنوان بخشی از سیاست پیشگیرانه دنبال شود. آگاهی از شیوه‌های حفظ حریم خصوصی، مستندسازی خشونت آنلاین، گزارش‌دهی و پیگیری حقوقی می‌تواند از شدت آسیب‌ها بکاهد و امکان کنشگری آگاهانه زنان در فضای دیجیتال را افزایش دهد.

❖ هشتم، سیاست‌گذاری حمایتی در حوزه خشونت دیجیتال علیه زنان باید با سیاست تولید محتوای اقناعی و کرامت‌محور تکمیل شود. براساس یافته‌های خطیب‌زاده، تولید محتوای مؤثر برای زنان در فضای مجازی مستلزم شناخت نیاز مخاطب، استفاده از پیام عقلایی، تکرار بهنگام، توجه به کرامت انسانی، اقناع مبتنی بر تربیت و پاسخ‌گویی متقن به پرسش‌ها و دغدغه‌های زنان است؛ بنابراین، پیگیری از خشونت دیجیتال علیه زنان نباید صرفاً به حذف محتوا یا مجازات مرتکب محدود شود، بلکه باید با تولید محتوای حمایتی، آموزش عمومی و تقویت هنجارهای کرامت‌محور در فضای مجازی همراه گردد (خطیب‌زاده، ۱۴۰۴: ۱۱۷).

در نهایت، ظرفیت بالای موضوع حاضر اقتضا می‌کند که پژوهش‌های آینده در چند مسیر مکمل پی گرفته شود.

❖ نخست، در سطح تجربی-پدیدارشناختی، ضروری است پژوهش‌هایی مبتنی بر تجربه زیسته زنان ایرانی در مواجهه با خشونت دیجیتال طراحی شود؛ پژوهش‌هایی که با رویکرد کیفی (مانند نظریه داده‌بنیاد یا پدیدارشناسی تفسیری) به روایت مستقیم قربانیان از تجربه حذف، بازنشر، اخاذی یا بی‌پاسخی پلتفرم‌ها بپردازند. چنین پژوهش‌هایی می‌توانند بنیاد کرامت انسانی را که در این مقاله به‌عنوان مبنای بومی الگوی پیشنهادی معرفی شد، با داده‌های تجربی غنا بخشند و از تحویل آن به مفهومی صرفاً انتزاعی جلوگیری کنند.

❖ دوم، در سطح حقوقی-رویه‌ای، پژوهش‌های آتی می‌توانند با تحلیل محتوای

نظام‌مند پرونده‌های قضایی مرتبط با جرائم رایانه‌ای علیه زنان، این فرضیه مقاله حاضر را بیازمایند که رویکرد کیفری موجود عمدتاً «مرتكب‌محور» است و به نقش ساختاری پلتفرم‌ها کم‌توجه می‌کند؛ چنین پژوهشی می‌تواند مسیر گذار از تحلیل نظری به شواهد تجربی را هموار سازد.

❖ سوم، با توجه به ساختار دوگانه بازار پلتفرمی ایران - هم‌زیستی پلتفرم‌های داخلی (مانند روبیکا، ایتا و بله) با پلتفرم‌های خارجی (مانند اینستاگرام و تلگرام) - پژوهش‌های تطبیقی می‌توانند عملکرد این دو دسته پلتفرم را از حیث سرعت پاسخ‌گویی، شفافیت الگوریتمی و سازوکارهای گزارش‌دهی در قبال خشونت جنسیت‌محور مقایسه کنند؛ پرسشی که از منظر حاکمیت داده و امکان اعمال نظارت داخلی بر پلتفرم‌های بومی، واجد اهمیت راهبردی است.

❖ چهارم، در سطح میان‌رشته‌ای، همکاری میان پژوهشگران حقوق و علوم رایانه می‌تواند به توسعه روش‌های ممیزی الگوریتمی برای سنجش تجربی سوگیری جنسیتی در نظام‌های توصیه‌گر و تعدیل محتوای فارسی‌زبان بینجامد؛ داده‌هایی که می‌توانند مبنای عینی برای سنجش‌های «عدالت داده‌ای» و «شفافیت الگوریتمی» در الگوی پیشنهادی این پژوهش فراهم کنند.

❖ پنجم، از منظر حقوق تطبیقی، بسط این چهارچوب در نسبت با سایر نظام‌های حقوقی دارای زمینه فقهی مشابه می‌تواند نشان دهد که آیا مبنای بومی معرفی‌شده در این مقاله - به‌ویژه اصل کرامت انسانی - ظرفیت تعمیم به بسترهای حقوقی هم‌خانواده را نیز دارد یا صرفاً به نظام حقوقی ایران محدود است.

سرانجام، پس از تدوین و اجرای احتمالی سازوکارهای پیشنهادی این پژوهش، پژوهش‌های ارزیابی اثر با طراحی پیش‌آزمون-پس‌آزمون یا مقایسه میان‌استانی می‌توانند اثربخشی واقعی این سازوکارها را در کاهش خشونت دیجیتال علیه زنان بسنجند.

References

- Allasvand, F. (2022). *A conceptual analysis of criteria of equality and inequality in theories of justice and gender justice*. Public Law Studies, 52(3), 1391–1412. <https://doi.org/10.22059/JPLSQ.2020.289488.2173> [In Persian]
- Benjamin, R. (2019). *Race after technology: Abolitionist tools for the new Jim Code*. Polity Press.
- Citron, D. K. (2014). *Hate crimes in cyberspace*. Harvard University Press.
- Cohen, J. E. (2019). *Between truth and power: The legal constructions of informational capitalism*. Oxford University Press.
- De Gregorio, G. (2022). *Digital constitutionalism in Europe: Reframing rights and powers in the algorithmic society*. Cambridge University Press.
- Draude, C., Hornung, G., & Klumbytè, G. (2022). *Data justice and feminist perspectives on digital governance*. Springer.
- eSafety Commissioner. (2025). *About technology-facilitated abuse*. Australian Government. <https://www.esafety.gov.au/key-topics/tech-based-abuse/about-tech-based-family-domestic-sexual-violence>
- European Parliament and Council of the European Union. (2022). *Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a single market for digital services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act)*. Official Journal of the European Union, L 277, 1–102.
- Falah-Tafti, F. (2025). *Legal responsibility of digital platforms regarding the removal of content related to sanctioned personalities: A case study of General Soleimani*. Journal of Islamic Human Rights Studies, 14(2), 63–81. [In Persian]
- Fararu. (2026). *Pashte parde-ye parvande-ye janjali-ye Lorestan: Chegouneh yek kanal-e telegrami be bohrani baraye zanan tabdil shod [Behind the controversial Lorestan case: How a Telegram channel became a crisis for women]*. <https://fararu.com/fa/news/987839/%D9%>. [In Persian]
- Fayyaz-Bakhsh, N., & Khorgami, Z. (2025). *A critical analysis of Schopenhauer's approaches to the metaphysics of gender with emphasis on Ayatollah Javadi Amoli's view*. Qabasat, 30(117), 171–199. <https://doi.org/10.22034/qabasat.2025.732837> [In Persian]
- Hosseini, S. A., Zandi, M. R., & Tadayon, A. (2023). *The necessity of criminalizing cyberbullying in Iranian and American criminal law*. Comparative Law, 10(1), 219–244. <https://doi.org/10.22096/LAW.2023.553437.2043> [In Persian]
- Hosseini-Moghaddam, S. H., Ayoubi, S., & Taleqan Ghaffari, M. (2023).

- Civil liability of online stores in Iranian law and a comparative case study in the European Union*. Private Law Research, 12(44), 255–284. <https://doi.org/10.22054/JPLR.2023.68651.2690> [In Persian]
- Khatibzadeh, S. (2025). *Determining indicators of persuasive content production in virtual space for women and role models: With an Iranian-Islamic lifestyle approach*. The Socio-Cultural Strategy Journal of Rahbord, 14(1), 77–121. <https://doi.org/10.22034/scs.2025.443009.1557> [In Persian]
- Klonick, K. (2018). *The new governors: The people, rules, and processes governing online speech*. Harvard Law Review, 131(6), 1598–1670. <https://harvardlawreview.org/print/vol-131/the-new-governors/>
- Lessig, L. (1999). *Code and other laws of cyberspace*. Basic Books.
- Miller, G., & Hendrix, J. (2024, October 6). *Assessing systemic risk under the Digital Services Act*. Tech Policy Press. <https://techpolicy.press/assessing-systemic-risk-under-the-digital-services-act/>
- Molla-Ebrahimi, E. (2025). *Legal responsibility of social media platforms for automated decisions made by artificial intelligence algorithms: A comparative study in the legal systems of the United States, Europe, and Iran*. Media Management Review, 4(3), 415–437. <https://doi.org/10.22059/MMR.2025.381742.1108> [In Persian]
- Navabakhsh, M. (2019). *A sociological explanation of the effect of using the global Internet network on social trust among Tehran citizens: A case study of residents of District 2 of Tehran*. The Socio-Cultural Strategy Journal of Rahbord, 8(1), 89–115. [In Persian]
- Noble, S. U. (2018). *Algorithms of oppression: How search engines reinforce racism*. New York University Press.
- Norouzi, Z. (2021). *Cyber violence against women under national and international laws*. Women's Studies, 12(2), 257–290. [In Persian]
- Office of the High Commissioner for Human Rights. (2018). *Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences on online violence against women and girls from a human rights perspective (A/HRC/38/47)*. United Nations Human Rights Council.
- Parliament of Australia. (2021). *Online Safety Act 2021 (No. 76, 2021)*. Federal Register of Legislation.
- Sharifi, B., & Arjmand, M. (2024). *Crimes against women in cyberspace: Challenges, gaps, and legal solutions*. Cyber Law Journal, 1(2), 104–124. <https://doi.org/10.22054/jocl.2035.85063.2123> [In Persian]
- Shirdel, E., Ebrahimzadeh Asmin, H., & Sheibani, Z. (2025). *The impact of social networks on students' attitudes toward gender justice: A case study of Velayat University of Iranshahr*. Research on Deviance and Social Problems, 16, 61–88. [In Persian]

- Stringhi, E. (2024). *The due diligence obligations of the Digital Services Act: A new take on tackling cyber-violence in the EU?* International Review of Law, Computers & Technology, 38(2), 1–15. <https://doi.org/10.1080/13600869.2023.2295101>
- UN Women. (2024). *Technology-facilitated violence against women and girls: Report of the UN Secretary-General*. United Nations.
- United Kingdom Parliament. (2023). *Online Safety Act 2023 (c. 50)*. The National Archives. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/50/contents>
- Yeung, K. (2018). *Algorithmic regulation: A critical interrogation*. Regulation & Governance, 12(4), 505–523. <https://doi.org/10.1111/rego.12158>
- Zarei, M. H., & Mazinanian, S. (2024). *Regulation of freedom of expression in cyberspace: A comparative study in the laws of the United States, the European Union, and Iran*. Legal Research Quarterly, 27(3), 61–84. [In Persian]
- Zoomit. (2026). *Pashte parde-ye kanalha-ye zanjire-i-ye telegrami-ye azar-e zanan: Az akhazi-ye ramzarzi ta jazb-e hezaran ozv dar chand daghighe [Behind the chained Telegram channels harassing women: From cryptocurrency extortion to recruiting thousands of members in minutes]*. <https://www.zoomit.ir/shorts/2745>. [In Persian]
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.